

Torben Nielsens tale ved åbningen af Dansk Pengemuseums særudstilling

---

Nationalbankdirektør Torben Nielsens tale ved åbningen af Dansk Pengemuseums særudstilling til fejring af 200-året for sparekassebevægelsen i Danmark

Tak for indbydelsen til at deltage i fejringen af 200-året for sparekassebevægelsen i Danmark.

Jeg er blevet bedt om at tale om sparekassernes udvikling frem til i dag, hvilket er en særlig ære for mig, som i sin tid blev ansat i Den Sjællandske Bondestands Sparekasse. I dag er det præcis 200 år siden, at sparekassen på Holsteinborg Gods blev stiftet. Ifølge sagens natur kan det kun blive et kort rids af udviklingen – der skulle jo også gerne være tid til at nyde den spændende udstilling.

Stiftelsen af en spare- og lånekasse til nytte for almuen på Holsteinborg Gods i 1810 regnes traditionelt for sparekassebevægelsens indtog i dansk pengehistorie. Og det er det da også, hvis man med Danmark mener ”kongeriget Danmark”.

Men Danmark var dengang en sammensat helstat, som ud over kongeriget bl.a. omfattede Slesvig og Holsten. Og i Tyskland havde man ved indgangen til 1800-tallet allerede kendt til sparekasser i årtier. Den første sparekasse i det danske monarki blev da også stiftet i Kiel allerede i 1796, og endnu en sparekasse så dagens lys i Altona i 1801.

På sin vis havde vi egentlig også en sparekasse i selve kongeriget Danmark før 1810. I 1795 oprettede regeringen Den almindelige Forsørgelsesanstalt. Der var primært tale om et livsforsikringselskab, men selskabet havde blandt sine afdelinger en såkaldt ”besparelseskasse”. Her kunne man foretage indskud til forrentning på 3 pct. p.a.

Men den sparekasse, som Lehns greve Frederik Adolph Holstein til Holsteinborg stiftede i 1810, var i hvert fald den første private sparekasse i det danske kongerige. Sparekassen havde som mål at fremme sparsommelighed blandt egnens mindre velstående beboere. Sparekassen gav kun rente på mindre indskud under 150 rigsdaler. Man tilbød gerne at opbevare summer over 150 rigsdaler, men det blev ikke anset for nødvendigt at give rente til indehavere af så store indskud!

Holsteinborgs sparekasse måtte efter nogle år erkende, at alle nye tiltag kræver en vis tilvænningsstid. Fra 1818 lagde landbrugskrisen en betydelig dæmper på opsparingen. I årene 1818-21 blev der således ikke indsat så meget som én eneste skilling i kassen. Holsteinborgs sparekasse nåede dog at fejre sit 175 års jubilæum, før den i anden halvdel af 1980'erne blev sammenlagt med Bikuben.

I løbet af 1820'erne og 1830'erne blev der stiftet omkring 20 nye sparekasser i Danmark. Sparekasserne placerede en stor del af de indskudte midler til passiv forrentning hos staten eller Nationalbanken frem for at låne midlerne ud til erhverv og husholdninger. Det blev i stigende grad gjort til genstand for kritik i offentligheden, og sparekassernes adgang til at placere midler til forrentning hos staten faldt gradvis bort. Man måtte derfor i stigende grad finde andre placeringsmuligheder, og i løbet af 1840'erne og 1850'erne udviklede sparekasserne sig til at spille en central kreditgivende rolle i den danske økonomi. Det gjaldt navnlig i forhold til finansiering af boliger, landbrug og håndværk.

Danmarks første forretningsbank, Fyens Diskonto Kasse, blev oprettet i Odense i 1846, og i løbet af de næste par årtier blev en række banker oprettet. I 1873 havde landet i alt 27 banker, herunder de 3 hovedbanker, der kom til at dominere bankstrukturen de næste 100 år. Det drejede sig om Privatbanken (oprettet i 1857), Den Danske Landmandsbank (oprettet i 1871) og Handelsbanken (oprettet i 1873). Sparekasserne havde nu for alvor fået konkurrence. Der var dog også tale om en vis arbejdsdeling. Sparekassernes kerneområde var landbrug og landbefolkningen, mens bankerne koncentrerede sig om byerhvervenes og bybeboernes kreditbehov. Man skulle dog helt frem til 1913, før bankernes samlede indlån oversteg sparekassernes.

Den første del af 1870'erne var præget af højkonjunktur, og antallet af sparekasser i Danmark nåede her op over 300. I 1873 blev den internationale økonomi ramt af et længerevarende tilbageslag, som et par år senere nåede Danmark. Den første del af 1870'erne var præget af en skarp kamp mellem banker og sparekasser om at tiltrække indskud. Det drev indlånsrenterne op og forringede sparekassernes indtjening og mulighed for opbygning af reserver. Udviklingen fik flere sparekasser til at gå ind i mere risikable forretninger, bl.a. køb af udenlandske værdipapirer. Endvidere kom sparekassernes likviditet under pres, og mange sparekasser måtte i årene 1877-78 finansiere nedgangen i indlånsmassen via låntagning i Nationalbanken. Adskillige sparekasser kom i krise i den anden halvdel af 1870'erne.

Som så mange gange siden blev krisen fulgt op af lovgivningsmæssige initiativer, og i 1880 blev den første danske Sparekasselov vedtaget. Loven underlagde sparekasserne tilsyn og stillede bl.a. visse krav til soliditet, regnskab og revision. Bankerne blev ikke underlagt offentligt tilsyn og var fortsat ikke underlagt særskilt lovgivning. Dette blev begyndelsen til den lov-

givningsmæssige differentiering mellem banker og sparekasser, som det skulle tage omkring 100 år at udligne igen.

I begyndelsen af 1900-tallet ekspanderede banksystemet voldsomt under en periode med kraftig højkonjunktur og byggeboom, især i København. Men på et tidspunkt vendte konjunkturerne, og flere banker blev hårdt ramt af krisen. Landets største sparekasse kom også i problemer i disse år. I 1908 meldte forhenværende justitsminister P. A. Alberti sig selv til politiet og tilstod, at han som direktør for Den Sjællandske Bondestands Sparekasse og Smøreksporforeningen havde begået bedragerier. Alberti havde bl.a. solgt ud af sparekassens obligationsbeholdning samtidig med, at han havde lavet et falsk depotbevis, som viste, at obligationerne lå i Privatbanken. Den Sjællandske Bondestands Sparekasse måtte rekonstrueres, og Alberti blev idømt 8 års tugthus i 1910, som i øvrigt blev afsonet her i Horsens.

Efter bankkrisen i 1907-08 blev der igangsat et kommissionsarbejde. Det førte til den første danske Banklov af 1919, som trådte i kraft året efter. Hermed blev bankerne også underkastet tilsyn, kapitalkrav, placeringsregler samt bestemmelser om regnskab og revision. Sparekasseloven blev ligeledes revideret. Bl.a. blev kapitalkrav og placeringsregler skærpet.

I 1920'erne og begyndelsen af 1930'erne løb en lang række af landets banker igen ind i problemer. I perioden 1920-33 blev 39 banker likvideret, 21 banker fusioneret og 34 banker rekonstrueret. Disse tal skal sammenholdes med et samlet antal banker på godt 200 i 1920. Krisen i mellemkrigstiden var langt mere skånsom over for landets mere end 500 sparekasser, som klarede sig relativt godt i en tid med mistillid til bankerne.

En meget stor del af de banker, som gik ned i mellemkrigstiden, havde udlånt mere end 50 pct. af egenkapitalen til en enkelt låntager. Det førte til en opstramning af Bankloven på dette punkt i 1930. Endvidere blev kravene til bankernes kapital og likviditet strammet. Sparekasseloven blev revideret nogle år senere, i 1937. Det indebar bl.a. skærpede likviditetskrav og mere detaljerede placeringsregler, så det blev sikret, at midlerne blev anbragt på betryggende vis. Der var bl.a. krav om, at de sparekasser, der endnu diskonterede vekslere, skulle ophøre hermed efter en overgangsperiode.

I takt med forskydningerne i erhvervsstrukturen fra landbrug mod industri i årtierne efter 2. Verdenskrig tabte sparekasserne gradvis markedsposition til bankerne. Det spillede ligeledes ind, at bankerne især fra 1960'erne i stigende grad satsede på lønmodtagere som kunder. Det havde hidtil været et af sparekassernes kernesegmenter. I 1950 stod sparekasserne for 47 pct. af pengeinstitutternes samlede indlånsmasse. 25 år senere var andelen reduceret til 30 pct. Endvidere var udviklingen i sparekassesektoren kendetegnet ved en hastig konsolidering. Antallet af sparekasser faldt fra 506 i 1950 til 206 i 1975, hvoraf de to største sparekasser tegnede sig for knap 60 pct. målt på de samlede aktiver.

1960'erne blev årtiet, hvor elektronisk databehandling gjorde sit indtog i de danske sparekasser. Det var dog kun de største sparekasser, som anskaffede egne EDB-systemer, fx Bikuben i 1966. Mange mindre sparekasser anvendte i stedet den fælles EDB-central, Sparekassernes DataCentral, der blev oprettet i 1963. I 1968 benyttede 75 sparekasser SDC som dataleverandør.

1960'erne bød ligeledes på store omvæltninger i Nationalbankens styring af pengeinstitutternes likviditet som led i bestræbelserne på at kontrollere udviklingen i inflation og betalingsbalance. I 1965 indgik Nationalbanken deponeringsaftaler med bankernes og sparekassernes organisationer. Ifølge aftalen med Danmarks Sparekasseforening skulle sparekasserne deponere en vis procentdel af deres indlånsstigning i Nationalbanken eller placere midlerne i obligationer. Deponeringsordningerne blev afskaffet igen i 1970, men blev afløst af et direkte loft over bankernes og sparekassernes udlåns-tilsagn. Dette såkaldte udlånsloft varede helt frem til 1980, hvor pengepolitikken gradvist blev omlagt i retning af de mere markedsorienterede instrumenter, som vi kender i dag.

Man kan filosofere over, hvilken effekt 1970'ernes udlånsloft havde for strukturudviklingen i den finansielle sektor. Skiftende formænd for Sparekasseforeningen gav konsekvent udtryk for et ønske om at få udlånsloftet afskaffet. Andre har derimod givet udtryk for, at udlånsloftet bidrog til at fastfryse strukturen mellem pengeinstitutterne. Det lettede noget af det konkurrencemæssige pres fra bankerne, som sparekasserne befandt sig under i disse år.

Med en ny fælles Lov om banker og sparekasser fik sparekasserne i 1975 mulighed for at udføre de samme forretninger som banker. Sparekasserne havde nu adgang til at diskontere vekslers, udstede garantier, handle med aktier og obligationer for egen regning, deltage i aktieemissioner samt handle med fremmed valuta. Hermed var det i realiteten kun navn, organisationsformen og skatteforhold, som adskilte sparekasser fra banker.

1970'ernes Lov om banker og sparekasser havde været længe undervejs. Og selv om initiativet hertil udgik fra sparekasserne, var forløbet præget af en vis indbyrdes uenighed blandt sparekasserne om det ønskelige i denne ligestilling. Prisen for ligestillingen var alt andet lige øget konkurrence mellem banker og sparekasser.

I 1989 blev det muligt for sparekasserne at omdanne sig fra selvejende institutioner til aktieselskaber og dermed mulighed for at hente kapital via aktiemarkedet. Hermed var de danske banker og sparekasser lovgivningsmæssigt fuldt ligestillet. Allerede året efter blev Finansrådet dannet ved en fusion mellem Bankforeningen og Danmarks Sparekasseforening. 1990 blev ligeledes året, hvor Sparekassen SDS, Privatbanken og Andelsbanken gik sammen og dannede Unibank. Fortidens opdeling mellem banker og sparekasser var dermed for alvor ved at blive udvisket, også i praksis.

Man kan diskutere, om sparekassebegrebet stadig lever den dag i dag, og hvad det i givet fald indeholder. Er det kun navnet og historien, der er tilbage, eller er der ligeledes visse særlige kulturelle og holdningsmæssige aspekter knyttet til det at være en sparekasse. Den diskussion vil jeg dog overlade til andre. Måske er det lidt med sparekassebegrebet som med filosofilærerens gamle kniv: Først fik den nyt skæfte og siden nyt blad. Men det var stadig den samme gode gamle kniv.

Med disse ord vil jeg slutte og ønske rigtig god fornøjelse med udstillingen.